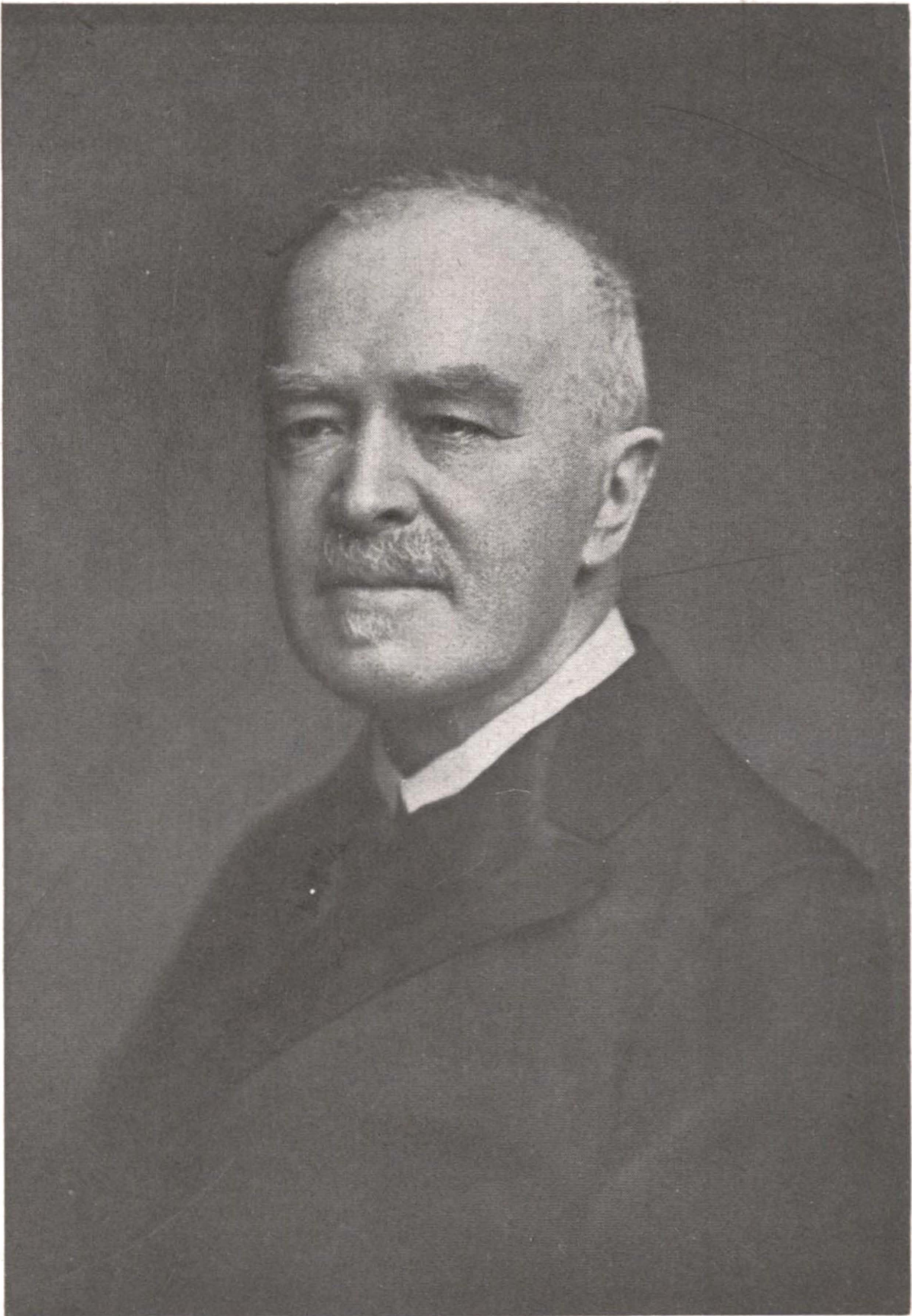

СИМОН НАРІЖНИЙ

ЯРОСЛАВ ГОЛЬ

ВИДАВНИЦТВО
«ЧЕСЬКО-УКРАЇНСЬКА КНИГА»
ВИПУСК 7.
ПРАГА 1931.

ЯРОСЛАВ ГОЛЬ.

СИМОН НАРІЖНИЙ

ЯРОСЛАВ ГОЛЬ

ВИДАВНИЦТВО
«ЧЕСЬКО-УКРАЇНСЬКА КНИГА»
ВИПУСК 7.
ПРАГА 1931.

Друковано 1.000 примірників.

Друкарня «Legiografie», Прага-ХІІІ. 665.

ЯРОСЛАВ ГОЛЬ¹⁾).

8. липня 1929. року помер у Празі Ярослав Голь (Goll). З рядів чеських істориків вийшов навіки їх найзаслуженіший діяч, що з його іменем в'яжеться розвиток чеської історіографії останніх майже що півсотні літ...

Про життя й діяльність Голя досі написано значну кількість більших і менших праць та заміток. Появилися вони свого часу з нагоди ювілейних річниць цього заслуженого чеського вченого й діяча. Написані майже виключно учнями покійного історика-вчителя, вони подають багатий матеріал про життя й діяльність Голя. Але повне висвітлення особи останнього, його праці та значіння ще не закінчене. Можна сподіватися, що згодом появиться спеціальна монографія, яка охопить увесь цей матеріал, доповнить його й дасть вичерпну картину Голевої діяльності на тлі його доби.

У своєму короткому нарисі я можу згадати тільки те найважливіше, що торкається Голя — його життя та його історичної, науково-організаційної, літературної й громадсько-політичної діяльності.

¹⁾ З доповіді на засіданні Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі, дня 22. жовтня 1929. р.

Діяльність Голева становить обширний і цінний розділ у розвитку чеської історіографії. Та не лише цим притягає Голь нашу увагу до себе. Для українців він цікавий іще й своїми етнографічними інтересами, що в них виявлена симпатія до української народньої творчості й до українського минулого. Генеза цих Голевих симпатій та причина тих його інтересів лишаються поки що нев'ясненими. Можливо, що на ці питання ще знайдеться відповідь у Голевій спадщині — його листуванні, записках і т. п. (Цей матеріал іще не весь розібраний). А може бути також, що це так і лишиться нез'ясованим — тим паче, що й стосується воно молодших років Голевого життя. Та якби там не було, самий факт симпатій і цікавості до українських питань із боку найбільшого модерного чеського історика назавжди лишиться незаперечним. А це вже само про себе заслуговує на увагу й на певну згадку в історії наших культурних взаємин.

Ярослав Голь народився 14. липня 1846. року в Хлумці над Цідліною²⁾). Батько його був лікарем. Гімназійну науку Яр. Голь почав студіювати у Градці Кралевому, продовжив у Младій Болеславі й закінчив у Празі; свою високу освіту він здобув також у Празі — на філософічному факультеті Карлового університету.

²⁾ В Оттовому Науковому Словнику днем народження Яр. Голя помилково зазначене 11. липня (т. III, ст. 271-ша); те саме й у Масариковому Науковому Словнику (díl II; ст. 1023), що вийшов 1926.

Під час університетських студій симпатії молодого Голя належали цілком історії літератури та історії мистецтва. Але в той час ці предмети не були ще заступлені на університеті окремими катедрами й тому Голь, щоби студіювати їх, змушений був присвячувати свою увагу історії взагалі. Це до деякої міри може виправдати погляд на Голя, що він пізніше присвятив себе історії та став навіть видатним ученим із випадкових причин.

З тогочасних університетських професорів на Голя певний вплив мали дві особи: В. Томек і Гофлер — обидва історики. Увагу Гофлера Голь звернув на себе вже під час першого кольоквія, а свою репутацію підкріпив домашньою працею на тему: «*Beziehungen Böhmens zum deutschen Reiche im XV. Jh.*». Та обидва вони, і Томек і Гофлер, уже від початку академічних студій Голевих виявили його незвичайні здібності й постаралися, щоб він по закінченні університету звернувся до академічної кар'єри. Вплив їх на Голя виявився не так у науковому підготованні останнього, як у тому, що вони відкрили його здібності та подбали про те, щоб така видатна сила не змарнувалася десь на невідповідному становищі.

Сам празький університет при його тодішній організації не міг багато дати Голеві для його підготовки. Історична наука на ньому в ті часи була далеко не така, якою ми її знаємо тепер, — тоді вона відзначалася великою недосконалістю вже в самій своїй організації: не було ні історичного семінаря, ні жадних вправ, не викладалося нічого з помічних історичних дисциплін.

Свої університетські студії Голь закінчив

1870. р. докторатом філософії. Тоді ж названі вже мною професори, Томек і Гофлер, порадили йому продовжувати наукові заняття підготовою до габілітації. Для цього вони вважали за потрібне для Голя, щоб він попрацював який рік за кордоном. Та ця порада професорів не відповідала бажанням Голевого батька, що хотів мати свого сина хоч коротчий час при собі, й тому відразу не могла бути здійснена. Перший рік після скінчення університету (1870—1871) молодий доктор учителював у Младо-Болеславській гімназії. Можливо, що це вчителювання продовжувалося б і далі, коли б проф. Гофлер не відвідав тоді Голевого батька й не повторив свої поради про підготову до професури. Пораду цю тепер прийнято й рішено, що Яр. Голь поїде на рік до Німеччини, де по одному семестру буде працювати в семінарях Геттінгенського й Берлінського університетів під рукою тодішніх світил історичної науки — Вайца та Дройзена.

Цей первісний план у процесі його здійснення був змінений. Діставшись до Геттінгену Голь залишився там для праці під кермою Вайца на цілий рік і в Берлін до Дройзена не поїхав. У Вайца, що тоді широко славився як знаменитий історик-критик, Голь навчився науково працювати й придивився зблизька до організації й постанови та провадження семінарної праці, якої в Празі він не знав зовсім. Сам Вайц провадив свої семінарні справи виключно зі середньовічним матеріалом, але Голь, поза ним, іще там таки почав працювати й цілком самостійно, оброблюючи теми з нової історії.

В Геттінгені, крім самого Вайца, деякий вплив на Голя мав і другий його вчитель, Райнгольд Павлі. Останній не визначався як професор і семінарний керманіч, зате був дуже цінний, як співробітник. За посередництвом цього Р. Павлі Голь із Геттінгену дістався й до Берліна, на посаду приватного секретаря американського посла Г. Банкрофта.

Перебування в Геттінгені було для Голя корисне ще й з того погляду, що він через своїх тамошніх колег нав'язав деякі важливі наукові зв'язки, — зокрема з Моно (Monod), а через нього з таким поважним історичним часописом як «Revue Historique», де пізніше співробітничав протягом десятків літ (1877—1905)³⁾.

У Берліні, на службі в американському посольстві, Голь пробув два роки (1872—1873). На посаді секретаря посла він дуже мало займався дипломатичною кореспонденцією, присвячуючи майже весь час чисто історичній роботі: допомагав Банкрофтові, що сам був історик і збирав матеріяли для історії американських держав, а крім того багато працював для себе в берлінських архівах.

У 1873. році Голь продовжив свою закордонну подорож до Голандії й Англії, побувавши в Газі й

³⁾ У «Revue Historique» Яр. Голь вів спеціальні бюлетені «Bohême». Збірка цих бюлетенів появилася останнім часом у чеському перекладі з передмовою Й. Шуста, як «Posledních padesát let české práce dějepisné», Прага, 1926, VIII—212).

Чеські бюлетені в «Revue Historique», початі свого часу Голем, продовжуються й далі — веде їх тепер Й. Шуста під назвою «Tchécoslovaquie».

Лондоні. Як передтим у Берліні, так і в цих центрах, він пильно працював по архівах, головню над дипломатичними документами XVIII. століття. Ще в Празі він почав цікавитися новою історією Франції, особливо добою Кольберта. Зацікавлення Голя європейською історією за кордоном поширилося. Він почав студії голандського минулого, для чого спеціально вчився голандської мови, й історії Англії. Крім того, і в Берліні, і в Газі та Лондоні, Голь збірив матеріяли для життєпису Яна Амоса Коменського і мав доручення розслідити на місці справу з домовиною останнього.

Своєю науковою підготовкою Голь дуже корисно різнився від своїх попередників і сучасних йому істориків. Він студював на чужині, багато подорожував, багато бачив і пізнав — свою підготову до історичної праці він здобув, так би мовити, з першоджерела. Вибравшись на студії до Європи, Голь не тільки вчився там історичної критики й праці, він старався цілком освоїтися в Європі, зв'язатися з її науковим життям і дослідницькою діяльністю. Через ці свої подорожі і свою наукову підготовку він мав можливість ширше глянути на світ і підготувати себе до глибшого зрозуміння історичних подій.

Того самого 1873. року Голь закінчив свої закордонні студії й повернувся до Праги. Він мав намір габілітуватися тут і розпочати університетську діяльність. Та здійснити цього так скоро йому не пощастило: тодішні політичні обставини не були для нього, як для чеха, сприятливі. А проте Голь не відступив од свого наміру присвятити себе професурі й у наступнім 1874. році роз-

почав виклади в празькій торговельній академії, які й продовжував аж до 1880. р., хоч уже через рік (у 1875. р.) його припущено на доцента все-світньої історії на празькому університеті. Припущення це сталося в наслідок тодішньої згоди між чехами й німцями, за якою за припущення Голя зроблено професором одного німця.

На університеті Голь став одним із тих доцентів, що свої лекції читали чеською мовою. Політичне становище й чесько-німецькі відносини відображали в тодішньому академічному житті Праги дуже значну роль. Принаймні, й дальше підвищення Голя на надзвичайного професора, що його переведено 1880. року, теж настало внаслідок зміни політичних відносин. Після розділу празького університету 1882. року на чеську й німецьку частини, Голь став професором чеського університету. В 1885. році його іменовано професором звичайним. Для поповнення цих дат із університетської діяльності Голя треба ще згадати, що в р. р. 1891/92—1892/93 він був деканом і продеканом філософічного факультету, а в роках 1907/08—1908/09 — ректором і проректором празького університету⁴). В 1910. році він формально залишив професуру, хоч фактично й далі ще, протягом кількох семестрів, викладав на університеті, як доцент, був іспитовим комісаром і виконував деякі інші функції.

⁴) Ректорська інсталяційна промова Голя: «Rozdělení pražské university r. 1882. a počátek samostatné university české» була видана й окремо р. 1908.

Літературні спроби Голь почав дуже рано, ще підчас своїх студій. Та його перші праці не належали зовсім історії, — вони були, що найбільше, історично-літературні. До літературної праці Голя повело його знайомство та приятелювання з чеськими письменниками, Нерудою й Гальком. Починаючи ще з 1866. року, Голь співробітничав в різних літературних органах — головно в «Květech». «Lumír-i» а пізніше й «Osvětě», — де уміщує свої переклади з поетів французьких, італійських та польських. В цей таки ранній час Ярослав Голь виявив і певне зацікавлення та симпатії слав'янські, що пояснюють нам його переклади з польського й його історично-літературну працю про українську народню поезію, до знайомства з якою ми звернемося низче.

Разом із поезіями публікував Голь у р. р. 1871—1874. і свої подорожні нариси та фейлетони, з яких за особливо видатні вважають серію його нарисів п. з. «Z Holandska»⁵⁾. В цих роках він видав і окремо дві книжки поезій, а саме — в р. 1872. «Антологію чеської лірики», і в 1874. збірку своїх оригінальних поезій під заголовком «Váspně». В останній автор, помімо доброго літературного смаку, виявив свій чеський націоналізм і свободолюбивий дух. Поезії Голя що до літературної вартості вважала сучасна їм критика за цілком добрі, вони займають певне місце в історії чеського красного письменства. Літературні інтереси того часу так захоплювали молодого Голя, що він став був навіть на якийсь час співредактором Свя-

⁵⁾ Lumír, 1874.

топлука Чеха в Lumíg-i⁶). А проте після видання своїх поезій «Vásně» Голь поволі, але все більше звертається до історичних студій, доки не віддається їм цілком, хоч своїх літературних занять він не лишав аж до останніх літ свого життя, поміщуючи в тому таки «Lumíg-i» й інших орґанах, із підписом і без підпису, свої глибокі змістом та блискучі формою поезії, а 1898. р. він разом із Врхліцькім видав був навіть цілу книжку перекладів із Бодлера. До переходу Голя від красного письменства до історичних студій — що було великою втратою для чеської літератури, але водночас і великим придбанням для чеської історичної науки, — спричинилася в найбільшій мірі його студійна подорож закордон і розпочата там наукова історична праця.

В своїх ранішніх історичних студіях Голь займався історією Англії та Франції, головнo її політичною стороною, обмежуючи себе 17. і 18. століттями. Повернувшись з-за кордону, він ще якийсь час продовжував ці свої праці, але незабаром головну свою увагу звертає вже на історію Чехії⁷), досліджуючи добу Гусицьку, головнo Єдноту Братську. Своїми працями в цій галузі Голь досяг авторитету, який у чеській історіографії досі вважають непереїденим і одиноким.

Обравши собі певну добу чеської історії для спеціальних дослідів, Голь насамперед взявся за

⁶) Свої спогади про Lumíg Голь видрукував 1906. р. в Lumíg-i (див. «Moje vzpomínky na Lumíg», ст. 443—449).

⁷) За перехід Голя від європейської історії 17.—18. ст. до історії Чехії треба вважати його статтю про Коменського, — «Příspěvek k životopisu Komenského» (ČSM, 1874).

розшукування потрібних джерел. З цією метою він об'їхав усі ті центри, де сподівався знайти якісь пам'ятники доби. В наслідок цих розшуків появилися і його знамениті Bohemici-и в різних книгозбірнях і музеях, публіковані ним здебільшого в Часописі Чеського Музея за різні роки⁸).

Зібравши потрібний джерельний матеріал, Голь кілька років займається опрацюванням його, подаючи в окремих своїх студіях історію Чеського Братства. Появляється ціла низка праць про окремі особи й окремі події з історії Єдноти Братської⁹). В цих нарисах Голь досліджує повстання

⁸) «Bohemica ve sbírce rukopisů knihovny v Gottinkách» (ČČM, 1873).

«Archiv Ochránovský» (ČČM, 1876).

«Krátká zpráva o některých rukopisech Žitavských» (ČČM, 1876).

«Die böhmischen Handschriften der Gymnasialbibliothek in Freiberg» (Sitzb. der böhm. Ges. d. Wiss., 1877).

«Die böhmischen Handschriften der Miliehschen Bibliothek in Görlitz (Sitzb. der böhm. Ges. d. Wiss., 1877).

⁹) «Jana Blahoslava spisy historické» (ČČM, 1877).

«Der böhmische Text des Brückerkatechismus und sein Verhältnis zu den Kinderfragen» (Sitzb., 1877).

«O Přibramově spise o poslušenství starších a jednotě křesťanské» (Věstník uč. spol., 1878).

«Spis Víta z Krupé proti Bratřím» (ČČM, 1878).

«Rokycanova Postilla» (ČČM, 1879).

«Jak soudil Luther o Husovi» (ČČM, 1880).

«Petr Chelčický a spisy jeho» (ČČM, 1881).

«O některých spisech Br. Lukáše z Prahy» (ČČM, 1883).

«Br. Lukáše z Prahy výklad na zjevení sv. Jana» (ČČM, 1884).

«Jednota Bratrská v XII. století» — низка статей (ČČM, 1883—86).

«Chelčický a Jednota v XV. stol.». K vyd. připravil K. Krofta. Praha, 1916, стр. XXX + 325.

Братства, звертаючи особливу увагу на чужі впливи в цьому рухові. Праці Голя в цій ділянці чеської історії мають фундаментальне значіння. Писані вони частково по німецькому, своїм змістом представляють інтерес насамперед для спеціалістів. Наукові студії Голя про Єдноту Братську це взагалі головні його праці. В цій галузі Голь мав і дуже видатних попередників — таких, як Палацький, Шафарик а особливо Гінде́лі, — але до фундаментальних вислідів прийшов лише він сам. Голь був перший, що перевів ревізію джерел, вияснив історичні постаті окремих видатніших діячів Єдноти, намалювавши їх в окремих нарисах: Петра Хельчіцького, брата Григорія, брата Луку й пізнішого Яна Благослава. Особливо цінна Голева студія про Петра Хельчіцького. У звязку зі своїми працями про Єдноту Братську Голь дав і кілька студій із історії релігії взагалі.

Умовою успішної історичної праці є добре видані джерела, що ними можна легко користуватися при дослідах. Справа видання джерел вимагає дуже великої пильности і справжньої мозольности; відомо також, що вона, принаймні раніше, не завжди зустрічала признання й належну оцінку. Голь віддавався й цій праці. Його діяльність щодо ви-

«Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmischen Brüder» (вид. в Празі в Otty два зшитки р. р. 1878. і 1882.).

«Nové spisy o Valdenských» (Athenaeum, V).

«Die Waldenser im Mittelalter» (MIÖG, 1888).

«Některé prameny k náboženským dějinám v XV. st.» (Věstník uč. spol., 1895).

«Ještě jednou: Kdo jest Chelčického Mistr Protiva» (ČČH, 1895).

дання джерел має велике значіння для розвитку чеської історіографії. Його джерельні публікації, правда, не дуже численні, є зразкові — і з текстуального боку, і своїми передмовами та критичними студіями про самі історичні джерела¹⁰). Свої погляди на історію та її відношення до історіографії Голь подав у своїй статті «Dějiny a dějepis»¹¹); про потребу спеціально чеської історичної науки, особливо про досліди у Ватикані, він писав у статті «Desideria a desiderata»¹²).

У своїх пізніших студіях Голь звернувся до історії хрестоносців, німецьких орденів і відносин чесько-польських¹³). Брав він разом із Масариком та Гебауером також поважну участь й у голосній дискусії про походження Кралеводворського й Зеленогорського рукописів, в якій зі становища історичного доводив новітнє походження цих творів¹⁴). Його критичні уваги в цій справі ще й досі лишаються в повній силі.

¹⁰) Vypsání o mistru Jeronýmovi z Prahy (1878).

«Kronika o Janu Žižkovi» (1878).

«Chronicon Universitatis Pragensis a poměr jeho k Vavřincovi z Březové. (B zprávách o zased. uč. spol. 1884).

«O Kronice Bartoška z Drahyňic» (Ibid., 1884).

B Pramenech dějin č. V. Гольові належить видання Vavřince z Březové й др. для доби гуситської (1894).

¹¹) Athenaeum, VI. (p. 1889).

¹²) Ibid., III. (p. 1886).

¹³) «Přemysla Otakara II. druhá výprava křížová a plán povýšiti biskupství olomoucké na arcibiskupství» (Čas. Mat. Mor., 1891).

«König Sigmund und Polen 1420» (MIÖG, 1894; 1895).

«Cesta Arnošta z Pardubic na Litvu» (ČČH, 1895).

«Čechy a Prusy ve středověku» (1897).

¹⁴) «Historický rozbor básní R. K-ého: Oldřicha, Beneše, Heřmanova a Jaroslava» (Praha, 1886).

В часі своєї наукової діяльності Голь писав також і науково популярні твори, які він публікував, здебільшого, в «Lumír-i»¹⁵).

Ці Голеві праці, популярні щодо форми, змістом були дуже наукові. У своїх історичних творах Голь виявив властивості визначного вченого й критика, хоч при всій своїй науковості він завжди зберігав властивості поета. Його праці мають славу видатних не лише з наукового а й з чисто літературного погляду: вони не відзначаються ні вченою сухістю, ні квітистістю свого стилю; в них не зустрінемо штучних літературних ефектів — зате в них дуже багато різних афористичних висловів, ситих своїм змістом. Літературна праця захоплювала Голя й до неї він був підготований, як мало хто другий. Як видатний літературний діяч, він обіцяв стати плодовитим історичним письменником — повістярем. Але так не сталося¹⁶). Як історик-письменник, Голь не був плодовитий — усі його історичні твори можна було б зв'язати в один більший том.

¹⁵) «Z doby renaissance» («Lumír», 1878).

«Anna Lucemburská, královna anglická» («Lumír», 1879).

«Lev Tolstoj a jeho náboženství» («Lumír», 1886).

Починаючи від 1878. року Голь разом із проф. От. Гостінським зачав видавати «Sbírku přednášek a rozprav» (вид. J. Otto). Другим числом цієї збірки Голь подав свою студію «O vzniku anglického parlamentu» — дуже ґрунтовну, хоч рівночасно і популярну працю.

¹⁶) Голів талант повістярський найдужче виявився в його праці п. з. «Čechy a Prusy ve středověku», що вийшла р. 1897. Це одна з найбільших праць Голевих, до того ж таких, де виклад переважає критику.

А проте, Голева заслуга перед чеською історичною наукою дуже велика. Чеська історіографія поруч із добами Палацького й Томка цілком оправдано кладе також і добу Голя, до якої відносять новіші часи. Доба Голя — це остання, ще свіжа сторінка чеської історіографії, на якій кожний побачить глибокий відбиток його духа. З багатьох боків Голь був лише продовжником того, що було започатковане в чеській історичній науці ще до нього, але в багатьох моментах він і сам став видатним основоположником. Щоби належно оцінити значіння Голя в чеській історіографії треба брати його діяльність в аспекті розвитку самої цієї історіографії, а для цього треба оглянутися на стан останньої, принаймні, від Палацького.

Франтішек Палацький перший підніс чеську історіографію на рівень сучасної йому європейської науки. Його головна заслуга в тім, що він навчив розуміти чеську історію й визначив їй місце в історії всесвітній, піднявшись зі становища локально-чеського на становище європейське. З цього вищого становища Палацький уповні схопив загально-історичне значіння чеського релігійного руху, з цього ж становища він і вершок чеської історії побачив у гуситстві.

Серед продовжників видатної діяльності Палацького особливо визначився В. В. Томек. Останній виявив деякі властивості, що дають йому певну перевагу перед Палацьким, але водночас виявив і такі, що невігідно відрізняють його від Палацького. Серед перших треба особливо підкреслити значно більшу критичність Томка щодо історичних джерел; зате Томек далеко не досяг

рівня свого попередника у зв'язуванні чеської історії з історією європейською. З цього погляду він, у порівнянні з Палацьким, значно звузив свій обрій: зате Томек більше милувався в деталях і джерелах узагалі. Коли добу Палацького можна вважати за добу великих синтез, то доба Томка виявила себе більше аналізою та критикою. Різниця Томек од Палацького й тим, що він не вважав за потрібне наслідувати Палацького у справі користування поступовими вислідами європейської історичної науки, вживати їх у своїх дослідках і популяризувати між своїми учнями. Ізоляція чеської історії в Томка, що прийшла внаслідок цього, була безперечно регресом супроти Палацького. Різниця Томек од Палацького і своїм відношенням до чеського минулого, — різниця головно своїм відношенням до гуситизму. Правда, він, як і Палацький, уважав, що гуситизм є вершом чеської історії, але він не мав симпатій до гуситської справи, більше ще: в нього було мало симпатій до самого Гуса, а ще менше до таборитів і чеських братів. Для Палацького «Єднота Братська» була найкращим проявом духового чеського життя, а Томек ставився до неї майже негативно, — чеську поразку під Білою Горою він уважав за щастя для чеського народу. Такі погляди Томка пояснюються з одного боку його релігійними переконаннями, а другого — його повагою до державного ладу. Для клерикалів історичні погляди Томка дали дуже багато в боротьбі з їх противниками. Силою своєї індивідуальности Томек впливав і вкоріняв ці свої погляди — дуже шкідливі з національного чеського становища — навіть і в

тих своїх чеських учнів, що мали цілком відмінні погляди на минуле своєї Батьківщини.

Монументальний твір Палацького «Dějiny národu českého» був доведений лише до 1526. року. Серед молодих істориків визначилося три, що від них можна було сподіватися продовження великої праці патріярха чеської історії: — Гінделі, Голь і Резек. Але покладаних на них надій щодо цього продовження вони не виправдали. Чому? Причини були дуже поважні, й для них майже що непереможні. Перш за все, до них не була переведена підготовча праця — гевристична та критична. Подруге, в їх час хвиля романтизму, що так підживлювала свого часу Палацького й Шафарика, вже спала, — запанувала реакція проти широких синтез, затеж відчулася потреба критичної ревізії. Треба було не так продовжувати працю Палацького, як її поглибити й подекуди зревідувати. Загалом виявилось, що для продуктивного продовжування праці Палацького треба закласти наперед добру основу: треба виготовити детальні частини будови, треба підготувати добрих майстрів, що стояли б на височині наукової праці, — а для цього передусім треба було зорганізувати добрий історичний семінар і закласти історичний часопис. Цю колосальну працю, непідсильну, здавалося б, для одної людини, і перевів Голь. Він виявив себе дуже сильно і оригінально в організації наукової роботи і в уживанні історичної методи та в самому розумінні чеської історії. В науково-історичній праці Голь показував себе як учитель, організатор і дослідник.

Як історик Голь з'єднав у собі позитивні риси

обох своїх великих попередників — Палацького й Томка — і ці риси ще підсилив. Він став послідовником Томка у критичному відношенні до джерел, в історичному реалізмі супроти минулого а водночас був він і наслідувачем Палацького щодо історичного становища й широти обрію.

До чеської історії Голь перейшов од студій у галузі історії всесвітньої. Це мало величезне значіння: чеську історію він од початку став ізв'язувати з історією європейською, а чеські події почав висвітлювати зі становища світового. Цієї засади Голь дотримувався протягом усієї своєї діяльності. Крім того, він знайомив чеську науку з вислідками науки європейської й навпаки. В цьому він продовжував діло Палацького й цим так вигідно різнився від Томка. Що ж торкається розуміння чеської історії, то Голь тут сам досить значно різнився й від Палацького. Він не прийняв того погляду останнього, за яким суспільний і правний устрій слав'янського й германського світів ніби цілком різнився між собою. Погляди ці про слав'янську чистоту первісного чеського суспільного устрою та права підкріплялися різними здогадами, які, що-правда, не могли витримати поважнішої історичної критики, а проте залишалися в історіографії. Майже ціла попередня генерація працівників на історичному полі старалась у своїх творах виявити насамперед моменти, що вказують на різниці чеської культури й минулого від західньо-європейських; довести, що чеський культурний розвиток ґрунтується цілком на слав'янській особливості. Голь при вирішенні цієї справи не піддався під вплив тих, що свої су-

часні бажання прикладали до минулого. Як професор загальної історії, що спеціально студював німецьке та французьке середньовіччя, Голь пізнав хибність цих старіших тверджень про слав'янську чистоту старочеського устрою. У своїх історичних концепціях Голь ставив чеський нарід у шерег народів Західної Європи, народів латинської культури, — доводив, що Чехи брали поважну участь у самому будівництві цієї культури, та що вони взагалі стоять ближче до європейського Заходу, ніж до Сходу. У своїх викладах і різних заувагах про чеську історію він уживав, здебільшого, порівнянь не зі слав'янської історії, а з історії західно-європейських країн. Своім учням Голь радив насамперед пізнати добре німців, щоб дорівнятися їм. Таке «західництво» наблизило Голевих учнів до європейського світа та спричинилося до глибшого й реальнішого розуміння самої чеської історії. Але було би помилкою добачати в цьому західництві Голя якусь неґацію слав'янського світу. Добрий європеєць, знаючи досконало культуру всього європейського заходу, Голь рівночасно своєю працею повнив службу своїй батьківщині. Скрізь і в усьому він виявив себе чеським патріотом. У його працях із чеської історії скрізь трактується справа національного характеру й значіння, але автор робить це завжди надзвичайно об'єктивно — ніде у своїх творах не виявляє з приводу народніх переживань, намагань, терпінь, страждань і т. п. й найменшої сантиментальности. Це дуже вигідно відрізняє його від Палацького, який свою працю, як відомо, пересипав цілими уступами, що в них виявляє свої почуття з при-

воду різних національних моментів. В історичних працях Голь наскрізь реаліст. У нього саму чеськість скрізь трактується як природний факт, — як трактує справи французькі або німецькі, так він трактує й справи чеські.

В модерній історіографії Голь є головним представником критичного напрямку. Він переніс на чеський ґрунт висліди німецької методичної науки та критицизму й став фактично основником історичної критики на Карловому університеті, — історичної критики, як предмету студій і семінарних вправ. Він найбільше виявив і саме значіння та методи історичної критики. Як історик-критик Голь був великий майстер. Його головна властивість була цілковита безсторонність у історичній праці — старання пізнати минуле лише для науки. Цю засаду частково проголошував уже був і Палацький, але він стояв під значним впливом романтизму й насправді не завжди її додержувався; навіть такий реаліст як Томек, і той часом не міг утриматися від романтичного захоплення. Голь розпочав працю, будучи цілком вільним од цього романтичного патріотизму свого великого попередника, він од початку виявив себе цілком реально-настроєним у науці й тим, як ніхто до нього, надавався до пізнання історичної правди. Голева критичність виступає скрізь — у більших працях і дрібних рецензіях.

У своїх історичних дослідках Голь на перше місце завжди клав завдання установити окремі факти минулого. Без установлення цих фактів на основі безпосередніх і вичерпних студій над джерелами не могло бути в часах Голя поважної

історичної праці в галузі чеської історії. Друга засада Голя — це була вимога повної незалежності історичної науки. Історія для історії! І справді, сам Голь у своїй історичній праці обмежувався на саму історію, не шукаючи прикладення наукових вислідків у якійсь практичній галузі. Вимоги ці він обґрунтував мотивами методичними й етичними. Коли звертатися до історичних студій — учив він — з мотивами сторонніми, хоч і як високими, попадаємо в небезпеку стати необ'єктивними й можемо пошкодити собі з чисто наукового боку, в небезпеку стати неправдивими, а правдивість це головна вимога й наукова й моральна. Бути правдивим! — таку основну вимогу ставив Голь до історика, особливо до історика чеського. А для цього передусім необхідно установлювати факти, їх зрозуміти, викласти їх, установити зв'язок між ними, змалювати як відбувався історичний процес. Після цього можна вже висловлювати й моральні присуди. Але робити з історичних вислідів висновки морального характеру — це, на думку Голя, діло педагога, так само як установлювати зв'язок якогось вищого порядку це діло філософії. Такі засади Голь проповідував, як професор, своїм учням і їх дотримувався у своїй праці, як учений дослідник.

Одною з найважливіших властивостей Голя була його надзвичайна повага до науки. Найдужче це виявилось в тому, що Голь не йшов ні за втертими, ні за модерними поглядами, а завжди лишався в своїй історичній праці однаково критичним і оригінальним. В історії Голь — учений цілком безсторонній. Він не вносить у свою пра-

цю нічого часового, чужого; він старається стати на становищі кожної доби й кожної історичної особи; приймати історичні факти такими, якими вони в дійсності були, а не підправляти й не клясифікувати їх за бажаннями своєї доби й пануючих поглядів. Головне завдання історика за Голем — «Vylíčiti, jak se to vlastně stalo». Кожна подія, особа, доба має в історії своє добре й певне місце, якого не сміємо міняти за своїм уподобанням, — кожна доба має свій стиль. Повага Голя до історії, як науки, у значній мірі спричинилася й до перевороту в поглядах на саму чеську історію.

У поглядах на чеське минуле Голь цілком розійшовся з Томкем. І тут він по стороні Палацького. Він із глибокою симпатією ставиться до гуситського руху, присвячує гуситам велику увагу й багато праці. Різниця Голь од Томка й своїм відношенням до протестантизму та чеського повстання. Заслугою Голя було саме те, що Томкові погляди на чеську історію не запанували в історіографії.

Голь перший поставився науково до найвидатнішого моменту чеської історії — до гуситського руху, й перший належно зважив релігійну сторону останнього. Палацький освітив гуситизм із політичної сторони, але як той самий Палацький, так Томек і інш., рішуче відверталися від релігійних моментів гуситського руху. Тільки Голь перший звернувся безпосередньо до світогляду чеських людей XV. ст., — до світогляду того суспільства, серед якого витворилася Єднота Братська. Він перший занявся дослідями принципової сторони релігійних питань Таборитів. Сво-

їми працями в тій галузі, що їх уважають за найбільші Голеві праці взагалі, він відтворив нам чехів половини XV. ст., і змалював перед нами у весь зріст Петра Хельчіцького. Це мало дуже помітне значіння. Після Голевих студій взялися за досліди тих теологічних трактатів, з яких перед тим глузували, а на підставі яких Голь виявив живих людей. Своїми студіями про Петра Хельчіцького та Єдноту Братську Голь найбільше може вважатися продовжником Палацького, але в цілому він виявив себе таким оригінальним і самостійним, що його ніколи не можна вважати за епігона Палацького, а лише за основника нової доби в чеській історіографії.

Дуже визначною властивістю Голевою була його загальність, усебічність його історичного інтересу. В історичній праці Голь не обмежував себе ні галуззю, ні часом, ні місцем. Він одинаково захоплював міг викладати про старих римлян і про переселення варварів, про арабську культуру й англійську політику й т. д. Ця властивість Голя була особливо цінна в чеському університеті після праці тут Томка, який звузив світове становище Палацького, й завдяки якому чеська історія стала аж надто домашньою, майже цілком відокремленою від європейської науки. Тільки завдяки Голеві, який із-за кордону приніс до Праги духа модерної науки, таке становище чеської історії було зліквідоване. Голь знову зумів викликати інтерес до зв'язку чеської історії зі світовою, як то вже було за Палацького; ще більше: він викликав у чеській історичній науці великий інтерес спеціально до світової історії. На місці

тут буде пригадати, що на чеському університеті історична наука взагалі була змодернізована найраніше — значно раніше ніж філологія чи філософія. Сталося це найбільше за заслугою Голя.

В історичній науці Голь стояв над окремими галузями, чи спеціальностями. До нього було прийнято розбивати історію на відділи, які, як окремі наукові дисципліни, розвивалися самостійно й часто доходили до взаємних конфліктів; такими були: історія культурна, політична, літературна, мистецька й т. д. Голь стояв над цим поділом. Історія для нього була пізнанням минулого життя, а це життя в реальності було суцільне і не давалося дробити на частини, чи галузі. Для Голя не могло бути, наприклад, самостійної релігійної історії Чехії XV. ст. без з'єднання її з історією політичною тих часів; не могло бути культурної історії без Гуса, історії літературної, яка б ігнорувала духа доби, історії мистецтва без огляду на суцільність сучасного життя й т. д. Голевим гаслом було — історія є суцільна, й цього гасла найбільше дотримувався він сам. У своїх історичних викладах він рівнобіжно й уважно приглядався до історичного процесу в цілому, хоч основою для нього служила завжди історія політична, з якою він ізв'язував і навколо якої громадив усе інше — релігійні рухи, мистецькі еволюції, господарські явища, моральні перевороти і т. д. Історичний розгляд Голя був надзвичайно широкий. Він ніби стояв на високій горі та звідти спостерігав рух минулого життя. Таким, принаймні, виходить

його наукове становище у свідоцтвах його учнів і слухачів¹⁷⁾).

У розвитку чеської історіографії Голеві належить таке місце, як, мабуть, нікому до нього; належить не лише з огляду на його наукові твори, а також — і то в значній мірі! — завдяки його педагогічно-організаційній діяльності. Голь подбав про забезпечення чеського університету молодими силами. Це він виховав і підготував до наукової праці цілу генерацію заслужених уже історичних робітників, які працювали й продовжують працювати в напрямі, визначеному Голем.

Про наслідок педагогічної діяльності Голя за досить яскраве свідоцтво може правити збірник праць його учнів, виданий 1906. р. і присвячений Голеві з нагоди його шістдесятиліття. В цьому збірнику¹⁸⁾ уміщено праці 24 учнів Голевих, які

¹⁷⁾ Див. у статті Зд. Неєдлі-го: «Jaroslav Goll» (Pr. lid. revue, II).

¹⁸⁾ «Sborník prací historických k šedesátým narozeninám dvor. rady prof. dra Jaroslava Golla vydali jeho žáci. Redigovali J. Bidlo, G. Friedrich, K. Krofta. V Praze 1906. Nákladem Hist. klubu», ст. 388.

Obsah:

Čada Fr., Filosof Hippon.

Šťastný Jaroslav, Které jezero makedonské jest Herodotova *Πρασιὰς λίμνη*.

Peroutka Em., Stavba městských hradeb v Athénách. R. 479. př. Kr.

Groh Frant., Původní plán Erechtheia.

Niederle Lubor, Michal Syrský a dějiny balkánských Slovanů v VI. st.

Hýbl Frant., Bulharsko po vyměnění rodu Ašenovců.

Friedrich Gust., O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského.

торкаються досить різноманітних тем і вже тим самим свідчать про широкий вплив їх учителя. Самі автори цих статів — колишні учні Голеві — вже від довшого часу виявили себе в науці та працюють як видатні чеські вчені.

Вплив Голя на учнів був не тільки різнобічний, як різнобічна була підготовка самого Голя, — цей вплив був також і глибокий. Головною заслугою Голя в його педагогічній діяльності було те, що він розвивав у своїх учнів історичний критицизм — головне критичне відношення до джерел.

Великою заслугою його було також і керміництво при виборі студентами тем та їх опрацюванні. Для молодих початкуючих істориків, що

-
- Pekař Jos., O správní rozdělení země české do pol. 13. st.
Novák Jan Bedř., Kritika listáče královny Kunhuty.
Šusta Jos., K volbě r. 1306.
Tille Václ., Karlštejn.
Kybal Vlast., Miličův sen.
Krofta Kam., Řím a Čechy před hnutím husitským.
Šimák J. V., Prameny a pomůcky Hájkovy.
Kameníček Fr., Glossy k věnnému a vdovskému právu moravskému v 16. stol.
Müller Václ., Půhončí.
Bidlo Jaroslav, O konfessi bratrské z r. 1573.
Glücklich Jul., Prameny Budovcova Antialkoranu.
Machát Frant., Židé v Náchodě v 17. a 18. st.
Dvořák Rud., Prameny k dějinám poslední selské vzpoury na Moravě r. 1821.
Kratochvíl Václ., Kancléř Meternich a počátky konstitutionalismu v Prusku (1842).
Tobolka Z. V., Z publicistické činnosti dra A. Krásky.
Dušek V., Příspěvek k historicko-právní terminologii slovanské.
Nejedlý Zd., Kotel a lesní rohy.

перебувають іще у стадії підготовки, повних сил і запалу до праці, Голь завжди вмів указати теми або ще зовсім недоторкнені дослідником, або ж такі, що їх раніше опрацьовання потребувало вже певної ревізії. Це мало той корисний наслідок, що праці Голевих учнів майже завжди представляли певну цінність у історіографії, так що енергію молодих істориків використовувалося з подвійною доцільністю — для підготовки і для корисної наукової продукції. Пильність своїх учнів Голь старався відповідно й гонорувати, а тим самим ще більше заохотити їх до праці. Він дбав про певні матеріальні нагороди для своїх учнів із семінарних асигнувань; крім того, допомагав уміщуванню їх праць на сторінках відповідних органів. Як університетський професор Голь був надзвичайно впливовий й визначний. Свого зв'язку зі студентами він не переривав і після закінчення їх студій. Голь був одним із тих професорів, що дбають про збереження своїх учнів для дальшої наукової праці — про уможливлення їм підготовки до цього й дальшої діяльності. Аж до останніх днів свого життя він пильно слідкував за всім, що появлялося з під пера його колишніх слухачів¹⁹⁾.

Говорячи про впливи Голя на своїх учнів не можна не згадати про Голеву школу, про т. зв. Голівців. Назва ця повстала не лише в полеміці — Голева школа була та й лишається визначним науковим об'єднанням у чеському культурно-на-

¹⁹⁾ Про це див. свідоцтво Т. Пісторіуса, який жив у одному будинку (на Сміхові) з Голем (Právo lidu за 11. VII. 1929., реферат в Národním osvobození за 12. VII. 1929).

уковому житті. До неї належать фактично всі, що слухали Голя, без огляду на різниці політичних, соціальних, релігійних й інш. поглядів і переконань. Єдине, що всіх їх об'єднує в школу, це Голева наукова метода досліду.

Зв'язки зі слухачами й учнями Голь установлював і підтримував головню через історичний семінар чеського університету. В самій організації останнього саме Голеві належить головна рюля. Біля організації історичного семінаря заходився був свого часу вже й В. Томек, — то він склав і досить добрий проєкт семінарного закладу, але про переведення його в життя не подбав, занедбавши тим самим наукове виховання своїх учнів. У своїй університетській діяльності цей видатний професор обмежився майже виключно власною науковою продукцією. Взагалі, як попередники, так навіть і деякі сучасники Голя не займалися зовсім семінарними вправами зі своїми слухачами, виявляючи себе перед ними лише в ролі лекторів та іспитуючих. Такими фактично були університетські професори історії Кальовшек, К. Іречек, В. Томек і навіть його наступник Антонін Резек; хоч останній пізніше дуже заслужився в організації історичного семінаря, — він був якийсь час разом із Голем і керманичем останнього. Та найбільше допоміг Голеві і в організаційній праці, і в самому кермуванні його співробітник, проф. Емлер. Новозаснований історичний семінар чеського університету розділено на дві частини — одною з них кермував Голь, другою Емлер. Співробітництво останнього було для Голя надзвичайно цінне. Зі своїми учнями Емлер займався головню

помічними історичними дисциплінами. Наслідком цього було те, що його учні виходили переважно добре підготованими палеографами й дипломатиками. Навіть виклади Емлера *ex cathedra* носили характер практичних управ. Взагалі, ціла наука Емлера на університеті була якимось просемінарем — підготовою до праці в семінарі Голя. На велику шкоду для науки Емлер скоро захворів, а другий, також дуже видатний, співробітник Голів, — згаданий уже Ант. Резек, — був покликаний до бюрократичної кар'єри й тим самим утрачений для науки. Історичний семінар при чеському університеті був зорганізований Голем на зразок славного тоді в Європі Геттінгенського семінаря Вайцового, де здобував свою наукову підготову й сам Голь. У справі виховання молодих наукових сил цей семінар відіграв величезну роль. Підчас семінарних управ Голь придивлявся до своїх слухачів і вибірав з них надійніших, яким він допомагав закінчити наукову підготову, уможлиблював їм закордонні подорожі — взагалі помагав матеріально й своїм керівництвом.

Професорська діяльність була в Голя основна, вона забірала в нього майже весь час і впливала навіть на його діяльність дослідницьку. Про Голеві виклади найбільше довідуємося зі спогадів Зд. Неєдліго та Яна Славіка. Обидва вони ставлять Голя, як професора, дуже високо і в цьому ніскільки не розходяться з посвідками інших, що слухали Голя. Виклади останнього завжди визначалися досконалою обробленістю і виявляли, що професор стоїть на вершку науки. Сам Голь завжди пильно слідкував за літературою чужо-

земною та знайомив із нею підчас викладів своїх слухачів. У своїх викладах, які він супроводив узагальненнями, бібліографічними заввагами й характеристиками головніших джерел, Голь подавав також методичні вказівки й порушував різні теоретичні питання історичної науки. Його курси, як свідчить Ян Славік, містили в собі цілого великого Бернгайма і то все на найпотрібнішому місці. З педагогічно-наукового погляду виклади Голя були самотні, й їх справедливо вважають головним його твором. Вони визначаються науковою глибиною й художністю разом. Як професор, Голь мав видатні лекторські властивості, але ці останні всеж уступають перед змістом його науки. В своїх викладах, в яких Голь особливо охоче зупинявся на визначних характерах і драматичних конфліктах, він завжди давав щось нове. Свою аудиторію, як свічить Зд. Неєдлі, Голь загривав, електризував і захоплював. Досить було почути лише один виклад Голя, щоб захопитися історією та стати Голевим слухачем. Голь був учений, але в науці виявляв себе місцем, що малює історичні образи перед захопленими учнями. Голь — поет виявився в Голі професорі. Тому виклади його завжди визначалися такою пластичністю. В них тратилося вражіння оповідання про минуле — слухачі бачили перед собою оживлену картину подій минулого, що ніби відбувалися перед очима.

Предметом Голевих викладів було переважно середньовіччя та Римська історія, наскільки вона служила вступом до середніх віків, хоч Голь часом сягав у своїх курсах і до старших часів і ви-

кладав події нової історії. Середньовіччя ж було предметом наукових дослідів і самого Голя. Викладаючи на університеті всесвітню історію, Голь у своїх семінарних заняттях торкався майже виключно матеріалів з чеської історії, а своїх слухачів од початку вчив дивитися на чеську історію зі становища світового.

Учительські заслуги Голя кладуть звичайно на перше місце. Але поруч із ними стоять і його дуже поважні заслуги науково-організаційні; серед останніх, крім організації історичного семінара, визначне місце займає й заснування чеського часопису історичного (ЇЇН²⁰). Цей часопис почав виходити 1895. р. після занепаду Резкового «Sborník-a historick-ого». Якийсь час Голь і редагував цей історичний часопис разом із Резком. Про значіння ЇЇН для чеської історіографії не доводиться багато говорити — річ надто відома. Особливо важлива в цьому органі була й лишається рубрика т. зв. zprávy, де слідкували за історичним життям і науковими досягненнями майже цілої Європи. Цю надзвичайно багату рубрику виповняв, здебільшого, сам Голь. Матеріал до ЇЇН постачали, крім самого Голя, майже виключно його численні учні. Вони успішно повели й справу видавання цього органу після того, як Голь уступив із редакторства. Своїми працями в ЇЇН Голь знайомив чеських істориків і суспільство з чужоземною історичною працею. При тому він не вдовольнявся тільки цією однією стороною своєї

²⁰) Про чеський часопис історичний і україніку в ньому див. мою статтю в Записках Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, т. 150, ст. 445—458.

діяльності. Він одночасно дбав і про те, щоб інформувати світ про висліди чеської історичної праці — робив це десятки літ через «Revue Historique». Голеві інформації в останньому мали тим більше значіння, що найбільший тодішній інформаційний орган, що виходив у Берліні («Jahresberichte für Geschichtsliteratur»), який щороку публікував цілі томи різних рефератів і новин, постійно замовчував чеську наукову продукцію²¹).

У наші завдання не входить тут знайомство з політичною та громадською працею Голя ні її оцінка. Але для повноти викладу вважаю за потрібне сказати декілька слів і про це, тим паче що й політично-громадська діяльність Голева має досить тісний зв'язок із його працею науковою.

Голь ухилявся звичайно від діяльності поза наукою. Коли визначніші діячі чеського науково-реалістичного напрямку, як Т. Г. Масарик і інш., при кінці 80. років ХІХ. століття віддалися й політичній діяльності, Голь не пішов із ними, хоч і одійти зовсім од життя й віддатися виключно науці він не міг, беручи певну участь і в політичному та громадському житті. Особливо багато дбав він про розвиток здобутого тоді національного чеського університету. Своє ректорство пізніше він використав для організації й забезпечення цього університету всім потрібним. Тоді ж повстав проєкт про нові будівлі для університету, тоді закуплено для цих будівель і земляні парцелі, а в році смерті Голя й самі будівлі закінчено, так

²¹) Ніби через шовінізм, як твердить J. Bidlo (див. його статтю в Národních listech р. 1906, č. 191).

що врочиста жалібна академія високих наукових чеських установ (13. XI. 1929), присвячена пам'яті Голя, відбулася вже в новому будинку філософського факультету, що ґрунт під неї закуплено ще за ректорства Голя. Багато енергії присвятив Голь також своїй участі в працях чеських наукових закладів: в старішій «Společnosti nauk» і молодшій «Akademii věd a umění». Дуже багато своєї праці вклав Голь і в чеський центральний союз високошкільних учителів. Він стояв на чолі організаційного комітету й потім два роки був головою цього Союзу. Через останній він енергійно дбав про заснування другого чеського університету, що мав повстати на Мораві. Крім того, Голь підтримував живі зв'язки з колами мистецькими, — особливо з малярами й музикантами, енергійно дбав про збереження старої Праги, виступав проти руйнування її та змін на шаблянове велике місто — був містоголовою клубу «Za starou Prahou», через який боровся з різного роду модерним вандалізмом; був він також членом «Umělecké besedy» в Празі, — «Sboru pro postavení pomníku Б. Сметані», «Společnosti Husova musea», а «Společnosti přátel starožitností», не кажучи вже про його звичайне й почесне членство в наукових історичних товариствах та історичному клубі.

Значну увагу звертає на себе й політична діяльність Голя. Як член Палати Панів Австро-Угорщини, Голь відіграв видатну роль й у політичному житті. Там він енергійно домагався заснування нових слав'янських високих шкіл, між іншим, і української високої школи (в промові 3. липня 1912. року), але особливо обстоював

справу засновання другого чеського університету, що до його здійснення дішло лише пізніше. У віденській Палаті Панів Голь належав до правиці. В своїх політичних розрахунках у зв'язку зі світовою війною він помилився — Голь не вірив у розбиття Габсбурзької монархії. Події розвинулись не так, як він передбачав... Це може свідчити про помилковість його політичних передбачень — зрештою, таку звичайну для історика в галузі практичної політики, — але не кидає й найменшої тіні на моральну постать Голя²²).

Як я вже згадав, Голь виявив літературно і свої слав'янські інтереси та симпатії. В цих про-
явах займає певне місце, й особливо цікавить нас, як українців, його публікація про українську народню поезію, що була надрукована в чеському

²²) Постать Голя, як політика, досить яскраво виявляється в його політичних статтях, публікованих ним у різних органах, особливо в часі світової війни. З них тут можна навести:

«Körber a německé strany». Venkov, 1916, ч. 302.

«Z robytu arc. Karla Fr. Jos. v Praze 1906—08». Venkov, 1916, ч. 283.

«Vracejí se časy Marie Teresie». Polní noviny, 1915, ч. 27—29.

«Parita». Venkov, 1917, ч. 38, passim 50 і окремо.

«Kdy se sejde náš parlament?». Venkov, 1917, ч. 7—8.

«Ještě jednou: Kdy se sejde náš parlament?». Ibid., ч. 16, 25.

«Parlament bez předpokladů». Ibid., ч. 93.

«Auf Befehle?». Union, 1917, ч. 107 і Národ I, 268—70.

«Das zweite Programm». Union, 1917, ч. 123, 125, 126.

«Reminiszenzen». Ibid., ч. 84, 85.

журналі Květy за 1868 р.²³). Друкувалася вона там як виклад Ярослава Голя в «Uměleck-ій besed-і», призначений для жінок. Призначення це для мене лишається нерозгаданим. Таке призначення мав не лише виклад Голя — мали його й деякі інші виклади, що їх читали в Uměleck-ій besed-і. Принаймні серед статтів у тих самих Květ-ách за той 1868. р. зустрічаються й другі з такимиж примітками («Z přednášky pro dámy»), напр., виклади Václava Vlčka «O vlastenectví českých žen» і «Ze života jarního».

Про самі виклади в «Uměleck-ій besed-і» мені пощастило дещо знайти в статті Альберта Пражака п. з. «Příspěvek k literárním stykům československým»²⁴). Виклади ці, як довідуємося звідти, були публічні; деякі з них були присвячені темам українським, хоч ці безперечно українські виклади зазначені подекуди як ruské²⁵). Між ними наведено й виклад Голя про Národní píseň ukra-

²³) Jaroslav Goll: «O národní poesii ukrajinské» (z přednášky pro dámy v «Umělecké besedě»). Květy, 1868, ч. 25—29.

²⁴) Slovanský přehled, р. XV., (1912—1913), ст. 72—79, 124—129.

²⁵) З українських там находимо такі: Jana Gebauer-а про Мазепу (9. червня 1865. р.). K. Chudob-и про Národní píseň maloruskou (15. лютого 1873. р.). A. Durdík-а про Т. Шевченка (10. січня 1874. р.). Chalup-и про Володимира Мономаха (24. січня 1879. р.). J. Dukovsk-ого про Остапа Вересая (s ukázkami překladů) (9. березня 1878. р.). J. Hrub-ого про Квітку-Основ'янека (31. серпня 1890. р.). Kolman-а про Ruskou svatbu (vyličení zvyků a obřadů při svatbách jihoruských) (8. лютого 1896. р.).

Крім того, в 1883. році Frič і Šnajdauf читали в Uměleck-ій besed-і переклади předzřevu до поеми Шевченка Іван Гус.

jínskou, що відбувся 24. вересня 1867. року — був це один із перших викладів в Uměleck-íh besed-і на українську тему. Про те, що він був призначений спеціально для жінок, А. Пражак у своїй статті не згадує.

Ціла ця лекція Голя, як вона наведена в Květ-ax є властиво не викладом про українську народню поезію, а декламацією власних Голевих перекладів українських народніх творів на чеську мову. Твори ці вибрано переважно історичні — виривки дум та народніх пісень. Деклямація об'єднана лектором-декламатором оповіданнями про подорож по Україні й поясненнями окремих історичних моментів, що про них співається в піснях, та осіб і місцевостей, що про них згадується в деклямованих творах.

Свій виклад Голь починає загальною заввагою про поетичність слав'ян. За найвищі щодо поетичности серед слав'янських творів він ставить Краледворський рукопис, південно - слав'янські рапсодії, новіші поезії польські й думи та пісні українські.

Поетичну природу України, з якою він знайомить своїх слухачів у формі оповідання про подорож, Голь описує надзвичайно квітистим стилем.

Під'їзжаючи до степової могили (в цій подорожі по Україні), візник-погонич починає співати пісню:

Tam na hoře stojí javor, javor zeleňoučký...
Hyne, hyne v cizím kraji kozáček mlaďoučký...

В інших місцях, у зв'язку з обстановкою подорожі, той самий погонич співає різні українські пісні:

Pole kruje mlha kolem,
Kozák projíždí se polem...

Або:

· Vřízo, proč se tu nezelenáš?...
і т. д.

Голь до кожного вривка, до кожної пісні подає свої — переважно історичні-коментарі. З них складається ціле оповідання про окремі моменти українського минулого — про тодішнє лихоліття, про з'єднання з Литвою, про Польщу й т. д. Пояснення ці подає він до пісні «Про Івана Свірговського», «Про любов матері до синів-козаків»; до думи «Про Байду», до перекладу пісні Б. Залевського «Lulí» й інш.

Подорож по Україні, що про неї розповідає у своєму викладі Голь, тягнеться не одну добу. Перший день їдуть аж до пізньої ночі; коли появляються на небі зорі, Голь укладає в уста погоничеві пісню:

Oj, vyjdi, vyjdi
Ty hvězdičko — večerničko!
Oj, přijdi, přijdi,
Má upřímná děvčinečko...

Увечері першого дня подорожі приїзять до табору чумаків. Це дає Голеві нагоду познайомити своїх слухачів із чумацьким життям і звичаями. Свій виклад і тут він підкріплює поетичними перекладами. Докладно розповідає про бандуристів, про Запорожжа, про високі могили, що правили

за сторожові пункти для козаків, про самих запорожців, про зруйнування Січі. Розповідаючи про бандуристів, автор укладає в уста сліпого бандуриста думу про вдову та трьох синів («На нашій славіній Україні, у славінім місті Крилові...»). Українську поезію Голь подає із альбомів українських панів, де він між іншим вичитує і «Předzřev překrásné básně-rovídku» Шевченка — «Наймичка».

Переклади зроблені й подані в цій статті Голем, здебільшого не охоплюють цілих творів, а лише вривки з них. Зате про них можна сказати, що вони в значній мірі заховують розмір оригіналу й майже дослівно передають його зміст. Коли взяти на увагу, що природа чеської мови не дуже сприяє перекладам поетичних творів з мови української, то треба признати, що Голь із своїм завданням перекладчика справився цілком добре. Серед чеських перекладів із української поезії — їх усіх не дуже багато! — ці переклади Голеві мені здаються одними з кращих.

На закінчення, для прикладу, наведу два довші вривки його перекладів — це з думи «Про Байду» й пісні «Нема в світі правди...».

Oj, v městečku slavném Berestečku
Pije Bajda med i kořalečku,
Oj, pije Bajda ne den, ne dva,
A i jedna noc — ještě není moc.
Sař turecký k němu posílá,
Bajdu k sobě pozývá:
«Oj, ty, Bajdo, slavný, přeslavný,
Buď ty rytířem mi věrným, převěrným,

Vezmi si mou carevničku,
Vezmi si vši Ukrajiníčku» —
«Tvoje, caře, víra proklata jest,
Tvoje, care, dcera šereda je!»
Oj, cař křikl na hajduky:
«Nevypusťte Bajdy z ruky,
Nevypusťte, považte ho,
Na hák žebrem pověste ho!»

Oj, visel Bajda ne den, ne dva,
A i jednu noc — ještě není moc.
Oj, tak visí Bajda a nic nedí,
Jen na svého chlapce dolů hledí,
To na svého chlapce na mladého
A na svého koně na vraného:
«Oj, ty, chlapče mladý, mladoučký!
Podej ty mně louček tuhý, tuhouchký,
Podej ty mně louček
A k tomu střel hlouček;
Oj, já vidím tam tři holubice,
Ať je dcerka jeho, ať je má carice,
Ať zastřelit mohu caři
To na slavnou na večeri!»

A jak namířil — caře udeřil,
A cařici — v bílou líci,
A dcerušku — ranil v hlavičku.
«Tu máš, caři, tak se trest tvůj zdaří i zajde.
Chtěl jsi vyzrát Bajdě, teď tě ten trestá.
Bylo Bajdě hlavu porubati,
Tělo pochovati,
S koněm vrancem pryč se bráti,
Chlapce sobě přilákati».

Není v světě pravdy, pravdy není žádné,
Nepravda teď světem všude jenom vládne.
Za dveře již pravdu lidé vystrčili
A nepravdu konec stolu posadili.
Po pravdě nohama šlapati se stroji,
Ale tu nepravdu sladkým medem pojí.
A ta pravda sedí teď již ve vězení,
A nepravda s pány v síni k nalezení,
V světě tom jest pravda, jako rodná máti,
Kde tě v širém světě máme vyhledati?
Oj, orlice máti, kde tě vynajíti?
Tebe nekoupiti, ani vysloužiti,
Och, jak že bez matky dítky žíti mají,
Co den poplakají, co den vzpomínají...

ЛІТЕРАТУРА.

Josef Pekař: Про Голя як історика в Jubilejní-m památník-u České akademie z r. 1896, розділ Dějepisectví.

«Jaroslav Goll». Zlatá Praha, 1906, č. 40, 41.

«K sedmdesátinám Jaroslava Golla». Národní politika, 1916, č. 192.

«K osmdesátinám Jaroslava Golla». Český časopis historický, 1926, st. 243—248.

Крім того, на 80-ти ліття Голя статті в Prager Presse, 1926, ч. 190. і Venkov-i, 1926, ч. 164.

Golliana (1. Z dopisů otce Gollova z l. 1870—3, 2. Z Gollových překladů Bezručových Slezských písní, 3. Z úředních akt o Gollově profesorské kariéře). Český časopis historický, 1929, ч. 3—4, ст. 603—608.

J. P.: «Seznam statí o životě a díle Jar. Golla k jeho osmdesátým narozeninám». Český časopis historický, XXXII, ст. 653.

«Zprávy». Český časopis historický, 1929, ч. 3—4, ст. 644.

Kamil Krofta: «Jaroslav Goll» (промова на урочистому засіданні Історичного клубу в Празі дня 13. липня 1906. р. на честь шостидесятиліття Ярослава Голя). В Českém časopisu historickém за 1907 р., додатково ст. 11—30.

«Práce Jar. Golla o českém hnutí náboženském». Národní Listy, 1916, ч. 192 і 193.

«Úvod» до Голевого видання «Chelčický a Jednota v XV. st.» (1916).

- K. Kr.:* Стаття в Agrární-m archiv-i за 1916 р., ч. 3., ст. 170—171.
- Josef Šusta:* Стаття в Čechische Revue за 1907. р., ч. I., ст. 17—36.
- «Jaroslav Goll» (промова на урочистому зібранні пам'яті Голя дня 13. листопаду 1929 року). Č. Č. H., 1929, ч. 3—4, ст. 475—488.
- Некролог у Prager Presse 9. липня 1929 року.
- Jaroslav Bidlo:* «Jaroslav Goll». Národní listy, 1906, ч. 191.
- Jan Slavík:* «Gollovu přednášky». Národní listy, 1916, ч. 193.
- Zdeněk Nejedlý:* «Jaroslav Goll». Pražská lidová revue, р. II., ч. 8—9.
- O. Srdínko:* «Jaroslav Goll sedmdesátníkem». Venkov, 1916, ч. 166.
- Josef Kazimour:* «Dílo Jaroslava Golla». Venkov, 1916, ч. 166, 167, i Večer, 1916, ч. 156, 157.
- Emler J.:* «K jubileu Gollovu». Časopis společnosti přátel starožitností českých, XIV, ст. 101—103.
- J. Horák:* Стаття в Národopisném věstníku českoslovanském, 1916, 11, 378—379.
- Vojtišek V.:* Стаття в Časopise Společnosti přátel starožitností českých, 1916, ч. 24.
- R. H.:* «Jubileum Gollovo a Jednota bratrská». Naše doba, 1916, ч. 77 i 79.
- a*—: «Jaroslav Goll». Politik, 1906, ч. 189.
- Traub H.:* «Jaroslav Goll». Mor. Orl., 1906, ч. 145 i 149.
- de:* Стаття в Zlaté Praze, 1906, ч. 33, ст. 490—1.
- n:* Стаття в Zvon-i, 1916, č. 16, ст. 587.
- L. W.:* Стаття в Union-i, 1916, ч. 193.
- R.:* Стаття в Topič. sborn., 1916, ч. 3, ст. 474.

Pešek Jos.: «Jaroslav Goll jako básník. Jub. vzpomínka ke dni 13. července». Ratibor, 1906, ч. 27, 28.

Fdky: «Mladý Goll u Boženy Němcové». Zvon, 1916, 631.

Friedrich G.: Стаття на 80-ти ліття Голя в Českém slově, 1926, ч. 163.

J. W.: Стаття на 80-ти ліття Голя в Národním osvobození, 1926, ч. 190.

Vašek A. E.: «Slezsko v životním díle prof. dra Jaroslava Golla». Mor.-slez. denník, 1926, ч. 195.

Bitnar Vil.: «Jar. Goll básníkem». Lid. listy, 1926, ч. 158.

Н. Ястребовъ: «Голль Ярославъ». Новый энциклопедический словарь, Брокгауза и Ефрона, т. 13, ст. 940—941.

Непідписані статті про Голя маємо в таких органах:

Swiat słowiański, II, ч. 21. ст. 183—191.

Čas, 1906, ч. 192.

Jizeran, XXVII (1906), 52.

Český svět, XII, ч. 44.

Hlasy ze Siona, 56, 107.

Český kraj, 1916, ч. 730.

Ottův slovník naučný, t. X., ст. 271—273.

Masarykův slovník naučný, t. II., ст. 1023—1024.

Дрібніша література про Яр. Голя зазначена в Kazimourově Bibliografie české historie.

Некрологи були уміщені в таких органах:

Lidové noviny, 9. липня 1929 (Jul. Glücklich).

Národní listy, 9. липня 1929 (Kar. Stlouka).

Právo lidu, 9 липня 1929 (F. M. Bartoš).

Nová doba, Plzeň, 11 липня 1929 (Fr. Šváb).

Právo lidu, 11 липня 1929 (Pistorius).

Samostatnost, 12 липня 1929 (Viktor Dyk).

Našinec, 14 липня 1929 (J. Dostál).

Národní politika, 17 липня 1929 (Nikolau).
Karlovarské listy, 20 липня 1929.
Naše kniha, 1 серпня 1929 (J. M. August).
Východ, Pardubice, 21 серпня 1929 (V. Jizba).
Slovanský přehled, ч. 7., 1929 р., ст. 549—550 (Jan Slavík).
Revue historique, т. 162, вересень—жовтень 1929 р.,
ст. 216 (L. E.).
La Monde slave, IX, 1929 р. ст. 350—370 (Jan Opočenský).

Видавництво має на складі:

1. М. Omelčenková, Česko-ukrajinské styky, 40 str. cena Kč 3.—.
2. Карель Гавлічек - Боровський, Вибір поезій, перекл. І. Франка, 190 стор., 130 ілюстрац., ц. Kč 25.—.
3. Г. Омельченко, Історія тексту й перше («Лішкове») видання поеми Карла Гавлічка-Боровського «Křest sv. Vladimíra», 31 ст., ц. Kč 5.—.
4. Нр. Omelčenko, První tři redakce «Křtu sv. Vladimíra» Karla Havlíčka Borovského, 19 str., cena Kč 5.—.
5. Т. Г. Масарик, «Як працювати, перекл. Г. Омельченка, 120 стор., ц. Kč 10.—.
6. Яків Кухаренко, Твори, 144 стор., 5 ілюстр., ц. Kč 18.—.
7. Г. Омельченко, Я. Г. Кухаренко (Видавництво «Ока»), ц. Kč 2.—.
8. М. Омельченкова, Вибір фаху, з ілюстр., 45 ст., ц. Kč 2.—.
9. Шкільництво на Кубані, 16 стор., з ілюстр.
10. Збірник «Хвилі Кубані», 32 стор., з ілюстр.
11. М. Омельченкова, Т. Г. Масарик, 428 стор., 77 ілюстр. на крейдовому папері, ц. Kč 45.—.
12. М. Омельченкова, Т. Г. Масарик як журналіст (літографовано, видано в Науковому Збірникові Укр. Соціологічного Інституту), 45 стор., ц. Kč 5.—.

13. Г. Омельченко, Роман Ал. Їрасека «Темно» (літографовано, видано в Науковому Збірникові Укр. Соціологічного Інституту), 33 стор., ц. Кš 5.—.
14. «Наша пісня», Репертуар Кубанських Козаків, десяток перший, 16 стор., ц. Кš 10.—. (В-во «Кубань»).
15. «Наша пісня», Репертуар Кубанських Козаків, десяток другий, 16 стор., ц. Кš 10.—. (В-во «Кубань»).
16. «Наша пісня», збірник українських народніх дум і пісень з проводом бандури — видання Т-ва «Кобзар», 24 стор., ц. Кš 10.—.
17. Д-р С. Наріжний, Ярослав Голь, 48 стор., ц. Кš 6.—.

При більших замовленнях книгкупцям знижка
33¹/₃%.

Д Р У К У Є Т Ь С Я:

1. Збірник «В п'яту річницю смерти Володимира Самійленка».
2. M. Omelčenková, Kubáň, moje otčina.

Склад В-ва «Чесько-Українська Книга»:

Марія Омельченкова, Praha-Žižkov, Jičínská 1617,
byt 13. Tchecoslovaquie.

